

HALÁSZ LÁSZLÓ

MTA Pszichológiai Intézete, Budapest

ÚJRAÉRTELMEZÉS ÉS SZEMÉLYES JELENTÉS IRODALMI BEFOGADÁSBAN¹

Megengedhető túlzással ma már irodalompszichológiai közhelynek nevezhetjük azt a felismerést, hogy az irodalmi szöveg többértelműsége és többértékűsége nagy kihívás; rendkívül igénybeveszi az olvasó figyelmét. A szöveg összetettsége és az olvasó tudatának korlátozott terjedelme közötti kontraszt következtében még a nagyon felkészült és tehetséges befogadó sem foghatja fel a művet a teljes gazdagságában (vö. INGARDEN, 1977, először 1931).

MOLES (1973, 204—205) minden művészi alkotás jellemzőjének tartja, hogy „gazdagságával meghaladja a befogadó észlelési kapacitását (...) Az embernek többször kell befogadnia őket (a műveket — H. L.), hogy jelentős részét fel tudja fogni annak az információnak, amit tartalmaznak, vagy hogy annyira lecsökkentse az információ sűrűségét, hogy képes legyen feldolgozni, amit észlel.”

Ez a tétel úgyszólván sugallja azt, hogy az újraolvasás javítja: többoldalúvá és ily módon teljesebbé teszi a megértést. Az újraolvasás(ok) nyomán az olvasó az egész szöveg ismeretében tekint vissza a részekre, amelyek szerepéről először csak sejtései lehettek és most már világosabban megérti helyzetüket (MAYER, 1975). Úgy tűnhet, hogy mindegyik újraolvasás növeli a stabilitást mindaddig, amíg a szöveg állandósuló élményt nem nyújt. De az irodalmi műveket éppen azért értékelik — hangsúlyozza

---

1 A kutatás az OTKA 2611 számú téma keretében folyt.

BEAUGRANDE, 1983 —, mert az újraolvasás nem jár dinamikavesztéssel. Ezt részben az magyarázza, hogy a szövegelemek azonnali feldolgozása (aktualizációja) eltérő feldolgozási szinten („mélységben”) mehet végbe, mint az átfogó tartalom megismerése. A döntések és akciók mintája túl komplex, hogy az emlékezetben teljesen tárolható lehessen. Továbbá, az olvasás bizonyos folyamatok beindítását követeli, függetlenül attól, hogy ezek előző alkalommal leperregtek-e vagy sem. Minden újraolvasás újraalkotja a szövegrendszert és így dinamikája esztétikai élményét is. Hiába tudjuk, hogy egy mű hőisének milyen a sorsa, ugyanaz a bizonytalanság, szorongás és megoldás kíséri minden olvasás során. Még ha a szöveg ismerős is, a kommunikáció és kogníció, az instabilitás létrehozásának és megszüntetésének dinamikája újra fellép minden olvasáskor — hangzik Beaugrande végkövetkeztetése.

Az a benyomásunk, hogy a szerző önmagához hasonló hivatásos szakértő irodalomolvasót tartott szem előtt és megállapításai elsősorban az ő olvasására plauzibilisek. Legalábbis követelményként. De még így sem tudjuk, hogy mit jelent közelebről a „kogníció dinamikája”? HALÁSZ (1983) két rövid elbeszélés olvasására kért érettségi előtt álló, átlagos gimnazistáknál felkészültebb k.sz.-eket, két-két hónapos időköz beiktatásával, összesen négy alkalommal. Az újraolvasások alkalmával a kísérleti instrukció kifejezetten felhívta a k.sz.-ek figyelmét, hogy módot kívánunk adni, kerüljenek közelebb a szöveg gazdagságához és ragadjanak meg előzőleg tekintetbe nem vett mozzanatokot, összefüggéseket, árnyalatokat. Vagyis a kísérleti instrukció nemhogy leplezett volna, de félreérthetetlenül hangsúlyossá tett pozitív várakozásokat. Ennek ellenére sem a nyitott kérdésekre adott válaszok, sem a skálák pontszámainak elemzése nem igazolta, hogy az újraolvasás magasabb szintű megértéshez vezetett volna.

ASPLUND, HALÁSZ, MARTON (1991) kísérletsorozatukban vizsgálták az ismételt olvasás hatását a felidézésre és megértésre, továbbá tisztázni igyekeztek, hogy mi a szerepük az eltérő szövegeknek és a kultúrák közötti különbségeknek. Átlagosnál képzetesebb 17 éves gimnazista magyar és svéd k.sz.-ek egy hagyományos-lineáris szerkezetű és egy metaforikus-talányos elbeszélést olvastak. Az elbeszélések ismeretlenek voltak a k.sz.-ek számára és egyikük sem tartalmazott kultúraspecifikus információt. Az első olvasást követően a k.sz.-ek feladata egyrészt az volt, hogy írják le, amilyen részletesen csak tudják azt, hogy miről szólt a szöveg; másrészt azt, hogy véleményük szerint mit akart a szerző mondani. Ezután újból elolvasták a szöveget és újból válaszoltak e kérdésre. Egy hét szünet közbeiktatása után ismét válaszoltak e két kérdésre, majd újból — immár

harmadszor is — elolvasták a szöveget és ismét válaszoltak. A felidézési válaszokat a cselekedeteket vagy állapotokat és helyzeteket leíró viszonylag önálló jelentéssel rendelkező egységekre bontottuk. A megértési válaszokat pedig fenomenográfiai kategóriákra tagoltuk aszerint, hogy a k.sz.-ek milyen értelmezési csomópontokra fókuszáltak. Jóllehet a szövegek és vizsgálati minták jelentős eltéréseket mutattak, ami a kísérlet alapvető függő változóját illeti, az egyéni variációk ellenére, egészében ezúttal sem sikerül az ismételt olvasások hatására a javulás megbízható jeleit kimutatni a felidézésben és/vagy a megértésben.

Úgy tűnik, az adott feltételek inkább annak kimutatására alkalmasak, ahogyan az olvasó az előzőleg megkonstruált keret megtartásához ragaszkodik, semmint ahhoz, ahogyan ezt felülbírálja, illetve eltért tőle. A felidézés és a megértés kétségtelenül az első olvasás alapján zajlott le. Az első olvasást követő kezdeti benyomások egy keretet alkotnak, amely az újraolvasások kimenetelét meghatározó viszonylag változatlan tényezőként hat. Gyakorlatilag ez volt a következtetése Halász már említett korábbi kísérletének, jóllehet ez az utóbb idézett munka számottevően eltért tőle, mind a felidézés és megértés vizsgálata közötti viszonyt, mind az újraolvasások között eltelt időközt, mind a megértés módjait illetően.

Van azonban egy fontos közös negatív vonásuk. Egyik kísérletben sem adtunk az első olvasást követően sajátos szempontot, vagyis mi nem igyekeztünk a keretet alakítani. Ezek után úgyszólván magától értetődő volt olyan kísérletet tervezni, amelyik nem mond le erről a lehetőségről. Egyúttal arra is törekedtünk, hogy az első vizsgálatban többféle feladathelyzetet teremtsünk, amelyek az olvasói értelmezést egymástól eltérő módon kívánják elősegíteni, a második vizsgálatban viszont azonos feladathelyzettel kívántuk összemérni a jelentéstulajdonítást.

MÓDSZER

Anyag

Mindkét korábbi vizsgálatunkban használt egyik elbeszélés Franz Kafka: *A törvény kapujában* című kb. 300 szavas műve volt. Egy ember érkezik a törvény kapujához. Az őr nem engedi őt belépni. Az ember úgy dönt, hogy leül a kapunál és vár a bebocsátásra. Azonban évek múlnak, és közeledik a halála. Élete végén az őr megmondja neki, hogy a kapu kizárólag az övé volt (1. sz. melléklet). CAMUS (1942) már rég felfigyelt, hogy Kafka egész művészete mintegy kötelezi az olvasót az újraolvasásra.

Végkifejletei, vagy azok hiányai magyarázatokat kínálnak, de nem tárulnak fel tisztán, és azt követelik, hogy új nézőpontból olvassuk el a szöveget. Olykor az értelmezésnek kettős lehetősége van — hangsúlyozza Camus. Megkülönböztetetten találó ez e rövid Kafka-műre, amelyet minél többször olvasunk el, annál inkább felfedezzük talányos nyitottságát, részletei között az újabb rejtett kapcsolatlehetőségeket és ellentmondásos jelentéseket. A Kafka-szöveg tehát aligha kedvez az elsőségi hatás érvényesülésének, és újraértelmezésre felszólító motivációs ereje is indokolta, hogy e viszonylatban is alkalmazzuk.

Személyek

A kísérletben egy kimondottan jó hírű, kvalitásos fővárosi gimnázium irodalom iránt érdeklődő, III. osztályos, 17 éves tanulói vettek részt: A fiúk száma 33, a lányoké 40 volt.

Eljárás

A kísérlet csoportülésben zajlott, egyszerre maximum 12 személlyel. Mindegyik először az alábbi instrukciót kapta:

„Egy pszichológiai kísérletben való részvételre kérjük, amelyet az MTA Pszichológiai Intézetében terveztek. A kutatók érdeklődése arra irányul, ahogy különféle szövegeket az emberek olvasnak és megértenek. Kérjük, hogy a mellékelt elbeszélést, amelyet mindjárt kiosztunk, nyugodtan, gondolkodva, jelentését értelmezve annyszor olvassanak el, ahányszor kívánják!”

Ezután írásban is megkapták az instrukciót és az elbeszélést, a szerző nevének feltüntetése nélkül. A k.sz.-ek tetszés szerinti ideig olvashatták az elbeszélést (ha végeztek vele, megfordították a szöveget), majd megkapták a kérdőíveket. A bevezetés végén vázoltaknak megfelelően három egymástól eltérő feladathelyzetet teremtettünk. Azaz a k.sz.-ek három (25, 24, 24 főnyi) csoportot alkottak és mindegyik csoport tagjai — anélkül, hogy tudták volna, hogy a feladatok eltérnek — csak egyfajta kérdőívet kaptak.

Az egyik (továbbiakban „alternatív nézőpontok”) csoport volt az, amelyiknél határozott kísérleti beavatkozással éltünk. Az előző vizsgálat válaszai nyomán összegeztük a törvény értelmére, az ember, illetve az ór motívumaira vonatkozó számos alternatívát és ezeket három részletes kérdéscsoportba foglaltuk (2. sz. melléklet).

Egy másik (továbbiakban „lazán irányított”) csoport számára a lehető legrövidebben és legáltalánosabb formában tettük fel az emberre és a törvényre vonatkozó kérdést, és lakonikusan buzdítottunk többféle elgondolás kifejtésére (3. sz. melléklet).

Végül egy további („elbeszélés jelentése”) csoportnál teljesen mellőztünk bármilyen tematikai-tartalmi utalást. Azt a feladatot adtuk, hogy körvonalazzák az elbeszélés általános és személyes jelentését (4. sz. melléklet). Mint a mellékletekből kitűnik, mindegyik csoport figyelmét felhívtuk az elbeszélés újraolvasásának lehetőségére. Közös zárórésze volt mindhárom kérdőívnek a tetszés megítélése és megindoklása (5. sz. melléklet).

Egy hét múlva, anélkül, hogy erre felkészültek volna — az első vizsgálat végén a kérdőívekkel együtt az elbeszélés szövegét is visszaadták a k.sz.-ek és megköszöntük közreműködésüket — ugyanezek a k.sz.-ek azt a felszólítást kapták, hogy térjenek vissza megegyezően a múltkori vizsgálatra. Minthogy az első vizsgálatban alkalmat adtunk az igény szerinti többszöri újraolvasásra, az elbeszélést ismételten már nem adtuk át a k.sz.-eknek. Úgy véltük, az adott körülmények között az ismételt olvasás — a monotonia és a telítődés miatt — inkább csökkentené, mint növelné a k.sz.-ek énbévontságát, válaszolási kedvét. A vázolt kísérleti helyzettel a hangsúlyt egyértelműen a korábbi olvasmányélmény újraértelmezésére tettük. Az összes k.sz. azonos feladatot kapott. A korábban olvasott elbeszélés általános és személyes jelentésének körvonalazására kértük őket (6. sz. melléklet). — Az első és a második vizsgálat kérdőíveinek azonosítását jellege feltüntetése tette lehetővé.

Bár az első vizsgálat a három csoport között eltért abból a szempontból, hogy milyen mértékben igyekeztünk a feladathelyzettel irányítani-befolyásolni a k.sz.-ek válaszait, megegyezett egyrészt abban, hogy a feladat nyomában az azonos feltételek között lezajló olvasás után következett, másrészt abban, hogy — így vagy úgy — serkenteni törekedtünk a k.sz.-eket, ne a helyes (egyetlen) „mondanivaló” kitalálásával próbálkozzanak.

A második vizsgálat egységes feladathelyzetével — amely az első vizsgálat „elbeszélés jelentése” csoport feladathelyzetének a megismétlése — pedig több célt követtünk. Az „elbeszélés jelentése” csoport kétirányú referenciát jelent. Az első és a második vizsgálat eredményei közvetlenül is összehasonlíthatók egymással, miközben külön-külön összehasonlíthatók az első vizsgálat másik két csoportja, illetve a második vizsgálat másik két csoportja eredményeivel. Tisztázhatjuk, hogy az eltérő csoportok megérzési kategóriái közötti megfelelések és különbségek miként alakulnak az

(egy hetes) időköz beiktatását követő ismételt értelmezések során. Így módunk lesz az eredményeket egybevetni idézett kísérletsorozatunk vonatkozó részével is. Ezzel egy másik tanulmányunkban kívánunk foglalkozni.

Az „elbeszélés jelentése” csoportban kétszer, az „alternatív nézőpontok” és a „lazán irányított” csoportban egyszer-egyszer alkalmazott utasítás egy másfajta adatkezelésnek is utat nyit, amelyet most mutatok be. Ez az értelmezés fókuszpontjára irányuló, átfogó fenomenográfiai kategóriaképzéstől eltérően a jelentésmérés előre rögzített aprólékos módja.

A válaszok feldolgozása

Az eljárás KREITLER és KREITLER (1968, 1976, 1990) munkáján alapul. Ők 11 kifejezésből álló (alkotni, utca, élet, kerékpár stb.) úgynevezett jelentés-kérdőívet alkalmazva kérték a k.sz.-eket, hogy mindegyik szó általános és személyes jelentését közöljék. A válaszokat jelentésegységekre bontották. Egy egység két elemből áll: a referensből, ami a kommunikáció tárgya, és a jelentésértékből, ami a referensre vonatkozik. Például: „A kerékpár jó közlekedési eszköz” jelentésegységben „kerékpár” a referens, „jó közlekedési eszköz” a jelentésérték.

A jelentéselemzésnek két meghatározó változója van.

1. *A jelentésdimenziók* a referensre vonatkozó általános tartalmi kategóriák. Huszonkét dimenziót határoznak meg a szerzők, nevezetesen: kontextuális utalás; belefoglalási tartomány; funkció, szándék vagy szerep; cselekvés és cselekvési lehetőségek; történés és végrehajtás módja; okok és előzmények; alkalmazási tartomány; anyag; szerkezet; állapot és állapotváltozások; súly; terjedelem; mennyiség és szám; helyi minőségek; idői minőségek; birtoklás és hozzátartozás; fejlődés; érzékleti minőségek; érzések és érzelmek; ítéletek és értékelések; kognitív minőségek és cselekvések (részletesen lásd KREITLER és KREITLER, 1990, 20—23).

2. *A viszonytípusok* „jellemzik azt a módot, ahogyan bármelyik jelentésdimenzió jelentésértéke a referenshez viszonyul” (KREITLER és KREITLER, 1990, 26).

A viszonytípusokhoz szorosan kapcsolódik a *jelentésmód*. Az attributív és összehasonlító viszonyok interperszonálisan osztott hagyományos jelentést közölnek; ezek az általános (lexikális) módhoz tartoznak. A példázó — illusztratív és metaforikus-szimbolikus viszonyok szubjektív, nem

konvencionális jelentéseket közölnek; ezek a személyes módhoz tartoznak.

A változók relevanciájára tekintettel, a kérdőívben alkalmazott instrukciók felhasználásával korábban egy irodalmi és egy vele témában és terjedelemben összevethető magyarázó szövegnek tulajdonított jelentést mértem, hogy az irodalmi feldolgozás megkülönböztető sajátosságait meg- ragadjam (HALÁSZ, 1993). Most a jelentésdimenziók és módok meghatározása a vázolt feltételek között lezajló ismételt értelmezés jellemzését segíti. (A kategorizációt részletesen megvilágító példákat és magyarázatot lásd a 7. sz. mellékletben.)

Egyfelől egybevethetők az „elbeszélés jelentése” csoport adatai az első és a második vizsgálatban (azonos feladathelyzet), másfelől mindhárom csoport adatai a második vizsgálatban (eltérő előzmények után azonos feladathelyzet). Mivel az imént említett munka szerint az irodalmi szövegfeldolgozás megkülönböztető jegyének bizonyult, hogy szignifikánsan több személyes, de nem több általános jelentést vált ki, mint a nem irodalmi feldolgozást serkentő szöveg, amennyiben az ismételt értelmezés az irodalmi feldolgozást mélyíti, a személyes jelentések növekedése várható.

EREDMÉNYEK

Az „elbeszélés jelentése” csoportban mindkét vizsgálatban a személyes jelentések gyakorisága felülmúlja az általánosakét. Bár a megismételt vizsgálatban a gyakoriságok száma mind általános, mind személyes módban csökken, a csökkenés aránya az általános módban egészen kiugró. Így a második vizsgálatban az általános mód részesedése az összes jelentésből érdemben kisebb, a személyesé pedig nagyobb, mint az első vizsgálatban (1. sz. táblázat).

A felsorolt jelentés dimenziók közül kiemeltük az *állapot, érzések és érzelmek, ítéletek és értékelések, kognitív minőségek* pszichológiai tartalmakat magában foglaló dimenzióit, amelyek Kreitlerék jelentésmodelljében is egymáshoz közel foglalnak helyet. Együttes gyakoriságuk azt mutatja, hogy az „elbeszélés jelentése” csoport második vizsgálatában az általános mód részesedése érdemben kisebb, a személyesé pedig nagyobb, mint az első vizsgálatban (2. sz. táblázat). Ugyanezt tapasztaltuk, amikor az összes jelentés gyakoriságát vizsgáltuk, de ezúttal mindkét vizsgálatban számotte-

Az összes jelentés gyakorisága az „elbeszélés jelentése” csoportban

	Általános mód	Személyes mód	Általános/személyes index
Első vizsgálat N= 24	366	706	.51 ^{xx}
Második vizsgálat N= 24	163	556	.29

$\begin{array}{ccc} & \xleftrightarrow{.001^x} & \\ \uparrow .001 & & \uparrow .001 \\ & \xleftrightarrow{.001} & \end{array}$

x előjelpróba alapján

xx minél kisebb az index, annál nagyobb a személyes mód aránya

Állapot, érzelem, ítélet, kognitív jelentések együttes gyakorisága és az összes egységhez viszonyított %-uk az „elbeszélés jelentése” csoportban

	Gyakoriságok			Az összes egységhez viszonyított %	
	Ált. mód	Szem. mód	Ált./szem. index	Ált. mód	Szem. mód
Első vizsgálat N= 24	81	256	.32	22	36
Második vizsgálat N= 24	26	224	.12	16	40

$\begin{array}{ccccc} & \xleftrightarrow{.001^x} & & \xleftrightarrow{ns,xx} & \\ \uparrow .001 & & \uparrow ns. & \uparrow ns. & \uparrow ns. \\ & \xleftrightarrow{.001} & & \xleftrightarrow{.05} & \end{array}$

x előjelpróba

xx arányok közötti különbségpróba

vően jelentősebb a személyes mód részesedése, mint az összes jelentés esetében (lásd 1. és 2. sz. táblázat indexei).

Összehasonlításként megvizsgáltuk négy olyan dimenzió (*cselekvés, mennyiség, idői és téri minőségek*) együttes gyakoriságát is, amelyek a válaszokban szintén gyakoriak, de a jelentések a nyílt viselkedésre és annak látható feltételeire vonatkoznak. Vagyis az előbbi, döntően intrapszichés jegyeiktől eltérően most a „behaviorisztikus” jegyek irányadóak. Feltűnő, hogy ez utóbbi jegyekben a személyes mód részesedése kevésbé múlja felül az általános módot, mint a pszichológiai demenziókban (lásd 2. és 3.

3. táblázat

Cselekvés, mennyiség, téri és idői jelentések együttes gyakorisága és az összes egységhez viszonyított %-uk az „elbeszélés jelentése” csoportban

	Gyakoriságok			Az összes egységhez viszonyított %		
	Ált. mód	Szem. mód	Ált./szem. index	Ált. mód	Szem. mód	
Első vizsgálat N= 24	153	193	.79	42	27	
Második vizsgálat N= 24	93	154	.60	57	28	

Horizontal arrows: 153 ↔ 193 (.05^x), 42 ↔ 27 (ns.^{xx}), 93 ↔ 154 (.001), 57 ↔ 28 (.05)
 Vertical arrows: 153 ↔ 93 (.001), 193 ↔ 154 (ns.), 42 ↔ 57 (ns.), 27 ↔ 28 (ns.)

x előjelpróba alapján

xx arányok közötti különbségek próbája

sz. táblázat indexei), de még az összes jelentésnél tapasztalt viszonyt sem közelíti meg (1. és 3. sz. táblázat indexei).

A félreértések elkerülése végett hangsúlyozandó, hogy a jelentésdimenziók és jelentésmódok elvileg függetlenek egymástól. Vagyis mindegyik jelentésdimenzió mindegyik jelentésmódban előfordul. Ugyanakkor meglehetősen plauzibilis arra gondolni, hogy bizonyos jelentésdimenziók és módok egymást inkább előhívják, mint másokat. A négy-dimenzió együttes kiemelésével ennek a plauzibilis kapcsolatnak a pontos alakulása tárul fel az adott — eddig nem ismert — összefüggésben.

Még szembezőköbb az „elbeszélés jelentése” csoportban a pszichológiai és a behaviorisztikus dimenziók közötti különbség, ha nem a pusztá gyakoriságokat, hanem azoknak az összes egységhez viszonyított százalékát mérlegeljük. Így egyrészt nyilvánvaló, hogy az általános módban a behaviorisztikus dimenziók az első vizsgálatban a kétszeresét, a másodikban a három és félszeresét teszik ki a pszichológiai dimenzióknak. Másrészt, hogy ami az első vizsgálatban még bizonytalanul (nem szignifikánsan) látszik, az a második vizsgálatban markáns élt kap. Nevezetesen: a pszichológiai tényezők tekintélyes hányadát adják a személyes jelentéseknek, ami nem mondható el az általános jelentésekről, ellenben a behaviorisztikus tényezők túlnyomó hányadát alkotják az általános jelentéseknek, amit vi-

A referensek összgyakorlásához viszonyított százalékos megoszlása az „elbeszélés jelentése” csoportban

	Első vizsgálat		Második vizsgálat
ÁLTALÁNOS MÓD			
Vidéki ember	58		63
Törvény	15		10
Ór	24		25
Elbeszélés	2		0
Egyéb (Isten, világ, társadalmi viszonyok)	1		2
		.05'	
SZEMÉLYES MÓD			
Vidéki ember	63		58
Törvény	9		9
Ór	5		4
Elbeszélés	8		9
Olvasó	5		6
Egyéb	10		14

x arányok közötti különbségek próbája

Megjegyzés: A vidéki emberre vonatkozó jelentéseknek az elbeszélés összes jelentéséhez viszonyított százaléka 55, az órre 37, a törvényre 8 jut.

szont a személyes jelentésekről nem mondhatunk el (2. és 3. táblázat megfelelő részei).

Az elbeszélés jelentései három referensre: a vidéki emberre, az órre és a törvényre vonatkoznak. A vidéki emberre vonatkozó jelentések az összes jelentésnek több mint felét, az órre vonatkozók több mint harmadát teszik ki, a törvényre kevesebb mint egytized jut. Az „elbeszélés jelentése” csoport mindkét vizsgálatában mindkét módban a vidéki emberre vonatkozó jelentések az elbeszéléséhez hasonló részesedést mutatnak. Ugyanakkor az órre vonatkozók az általános módban közelítik meg az elbeszélést, viszont személyes módban jóval alatta maradnak. Személyes módban az elbeszélésre, valamint az olvasóra vonatkozó jelentések csak úgy, mint egyéb: az istenre, világra, társadalomra vonatkozók számottevő szerephez jutnak (4. táblázat).

Az eltérő előzményekkel induló három csoport második vizsgálatában a személyes jelentések gyakorisága egyértelműen felülmúlja az általánosakét, de az arányviszonyok eltérőek. Az „elbeszélés jelentése” és az

5. táblázat

Az összes jelentésegység gyakorisága a második vizsgálatban

Csoportok	Általános mód	Személyes mód	Ált./szem. index
Alternatív mérőpontok N= 25	209	601	.34
Lazán irányított N= 24	198	406	.49
Elbeszélés jelentése N= 24	163	556	.29

ns. (non-significant) is shown between groups for both modes.

x előjelpróba

„alternatív nézőpontok” csoportban a személyes mód részesedése az összes jelentésből figyelemre méltóan nagyobb az általános módhoz képest, mint a „lazán irányított” csoportban (5. táblázat).

Mindhárom csoport pszichológiai jelentéseinek a részesedése a személyes módban számottevően jelentősebb, mint az összes jelentés esetében (lásd 5. és 6. táblázat indexei). A csoportok közötti különbség akkor válik szembeszökővé, ha a pszichológiai és a behaviorisztikus jelentésegységek indexeit egymáshoz viszonyítjuk (6. és 7. táblázat). A legnagyobb eltérést a „lazán irányított” csoportban látjuk. Itt a behaviorisztikus jelentések az általános módban meghaladják a személyes módbeli gyakoriságukat, ami nemcsak a pszichológiai jelentésegységek, de az összes jelentés gyakorisági viszonyaival is ellentétes. A pszichológiai jelentésegységek gyakoriságának az összes jelentésegységhez viszonyított százaléka mindhárom csoportban a személyes mód érdemleges fölényét mutatja az általános módhoz képest; a behaviorisztikus jelentésegységekkel szemben a „lazán irányított” csoportban toódik el legszembeszökőbben az arány az általános mód javára, de ez az „elbeszélés jelentése” csoportban is figyelemre méltó (7. táblázat).

A csoportokban a pszichológiai jelentések összjelentéshez viszonyított százaléka az általános módban alapjában annyival van alatta annak az aránynak, amit e jelentések az elbeszélésben elfoglalnak, amennyivel a személyes módban adott pszichológiai jelentések felette vannak. A beha-

**Állapot, érzés-érzelem, ítélet-értékelés, kognitív jelentések
együttes gyakorisága és az összes egységhez viszonyított %-uk
a második vizsgálatban**

Csoportok	Gyakoriságok			Az összes egységhez viszonyított %	
	Ált. mód	Szem. mód	Ált./szem. index	Ált. mód	Szem. mód
Alternatív mérőpontok	47	265	.18	22	45
Lazán irányított	36	186	.19	18	46
Elbeszélés jelentése	26	224	.12	16	40

.0001x (Alternatív ↔ Lazán)
 .05xx (Alternatív ↔ Elbeszélés)
 ns. (Alternatív ↑ ↓ Lazán)
 .01 (Alternatív ↑ ↓ Elbeszélés)
 .0001 (Lazán ↔ Elbeszélés)
 ns. (Lazán ↑ ↓ Elbeszélés)
 .05 (Lazán ↔ Alternatív)
 ns. (Lazán ↑ ↓ Alternatív)
 .05 (Elbeszélés ↔ Alternatív)
 ns. (Elbeszélés ↑ ↓ Alternatív)

x előjelpróba

xx arányok közötti különbségek próbája

(Megjegyzés: ugyanezeknek a jelentéseknek az elbeszélés összes egységéhez viszonyított %-a 33, az elbeszélésben 100%= 177)

**Cselekvés, mennyiség, térl és Idői jelentések együttes
gyakorisága és az összes egységhez viszonyított %-uk a
második vizsgálatban**

Csoportok	Gyakoriságok			Az összes egységhez viszonyított %	
	Ált. mód	Szem. mód	Ált./szem. index	Ált. mód	Szem. mód
Alternatív mérőpontok	94	68	.56	45	28
Lazán irányított	128	90	1.42	65	22
Elbeszélés jelentése	93	154	.60	57	28

.001 (Alternatív ↔ Lazán)
 .0001 (Alternatív ↔ Elbeszélés)
 ns. (Alternatív ↑ ↓ Lazán)
 .0001 (Alternatív ↑ ↓ Elbeszélés)
 .02 (Lazán ↔ Elbeszélés)
 ns. (Lazán ↑ ↓ Elbeszélés)
 .0001 (Lazán ↔ Alternatív)
 ns. (Lazán ↑ ↓ Alternatív)
 .001 (Elbeszélés ↔ Alternatív)
 ns. (Elbeszélés ↑ ↓ Alternatív)
 ns. (Elbeszélés ↔ Lazán)
 ns. (Elbeszélés ↑ ↓ Lazán)

(Megjegyzés: ugyanezeknek a jelentéseknek az elbeszélés összes egységéhez viszonyított %-a 40, az elbeszélésben 100%= 177)

viorisztikus jelentéseggyüttes általános módban felmutatott aránya az elbeszélés idevágó jelentései fölé kerekedik, a személyes módban pedig alatta van. De az „alternatív nézőpontok” csoportban az általános mód részese-dése igen hasonló az elbeszéléséhez, a „lazán irányított” csoportban viszont felülmúlja (7. táblázat).

Ami pedig a három referens megoszlását illeti, lényegében mind a három csoport hasonlóan „viselkedik”. A vidéki emberre és a törvényre vonatkozó jelentések aránya nem tér el karakterisztikusan az elbeszélésétől. Az őrré vonatkozók viszont az általános módban közelítik meg az elbeszélést, a személyes módban jóval alatta maradnak. Az elbeszélésre, olvasóra és egyéb tényezőre (isten, világ, társadalom) vonatkozó jelentések a személyes módban kapnak szerepet (8. táblázat).

Az elbeszélés mindhárom csoportban viszonylag magas tetszésátlag-pontszámot kapott, bár a „lazán irányított” csoporté az „elbeszélés jelentése” csoport mögött marad. A tetszést személyenként átlag 1.5-2 indokkal magyarázzák, amelyek mértéke nem tér el szignifikánsan a csoportok között. Az indokok közül a kognitív hatás és a jelentés nyitottsága tételek

8. táblázat

A referensek gyakoriságához viszonyított százalékos jelentése a három csoportban

	Alternatív mérőpontok	Lazán irányított	Elbeszélés jelentése
ÁLTALÁNOS MÓD			
Vidéki ember	59	68	63
Törvény	17	4	10
Őr	24	27	25
Elbeszélés	0	1	0
Egyéb	0	0	2
SZEMÉLYES MÓD			
Vidéki ember	.05	.05	.05 ^x
Törvény	64	61	58
Őr	18	14	9
Elbeszélés	5	9	4
Olvasó	2	5	9
Egyéb	7	5	6
Egyéb	4	6	14

x arányok közötti különbségek alapján

A tetszésátlag és -szórás ötfokú skálán

Kategóriák	Alternatív mérőpontok	Lazán irányított	Elbeszélés jelentése
Kognitív hatás— problémafelvetés	19	4	7
Jelentés nyitottsága	8	2	1
Megértés nehézségei	4	7	7
Stílus—szerkezet	6	6	11
Téma	3	5	11
Egyéb (szereplők jellemezése, érzelmi hatás, önfelismerés, erkölcsi tanítás)	5	7	2
Σ	45	32	39

Significance levels indicated by arrows: .05 between 19 and 4; .05 between 4 and 7; .05 between 8 and 2; .05 between 2 and 1; ns. between 45 and 32; ns. between 32 and 39.

A TETSZÉS MEGINDOKLÁSA AZ ELSŐ VIZSGÁLATBAN

x/s	$\bar{x}$ /s	$\bar{x}$ /s
4.16	3.87	4.42
0.94	1.01	0.72

Significance levels indicated by arrows: ns. between 4.16 and 3.87; .05 between 3.87 and 4.42; ns. between 0.94 and 1.01; ns. between 1.01 and 0.72.

Kétmintás próba

az „alternatív nézőpontok” csoportban szerepelnek nagyobb arányban (9. táblázat).

ÉRTELMEZÉS

Korábban említett vizsgálatunk szerint (HALÁSZ, 1993), akár a Kreitler féle jelentés kérdőívre, akár egy magyarázó szövegre adott válaszoktól eltérően, az irodalmi feldolgozásnak a személyes jelentéstulajdonítás kitüntetett összetevője. Mostani eredményeink ezt egy másik (és más felépítésű, másféle elbeszélismódot használó) irodalmi szöveg befogadásának vizsgálatával erősítették meg. Ugyanakkor összhangban feltevésünkkel, az is feltárult, hogy a személyes jelentéstulajdonítás meghatározó szerepe a megismételt (esetünkben egy héttel későbbi) újraértelmezésben tovább

nő. Ez még akkor is figyelemre méltó lenne, ha pusztán az történe, hogy amit a k.sz.-ek korábban már megfogalmaztak, abból másodjára a legevisebb elemeket elhagyják; márpedig ezek között nagyobb arányban van az, ami többé-kevésbé az elbeszélés szövegéhez tapad, mint ami azon túlmutató vélemény, értelmezés.

De a jelentésdimenziók szerkezetének átszerveződése is végbemegy. Négy markánsan pszichológiai dimenzióknak az összeshez viszonyított (már először is túlreprezentált) aránya a személyes módban — az általános módhoz képest — számottevően megnőtt, ezzel szemben négy markánsan behaviorisztikus jelentésdimenzió ellentétes tendenciát mutatott. Tehát az irodalmi szöveg ismételt értelmezésében nem az történik, hogy a személyes módban először fellépő jelentésdimenziók szerepe részarányosan nő, az általános módban fellépőké pedig hasonlóképp csökken. A kimutatott változások szerint az újraértelmezés során a jelentés kontrasztosabbá válik. A személyes mód belsőbb — pszichológiai, az általános mód külsőbb — viselkedési jelentéstartalmakkal telítettebb lesz. Minthogy a referensek közötti megoszlása a jelentéseknek az első értelmezésben és az újraértelmezésben igen hasonló, a vázolt áthangolódás konstans vonatkoztatási feltevételek között zajlott le.

Ugyanakkor közvetett bizonyítékunk is van arra, hogy a kimutatott jelenség hangsúlyosan az irodalmi újraértelmezés sajátja. Hivatkozott vizsgálatunkban — instrukciója, emlékeztetünk, azonos volt „az elbeszélés jelentése” csoportjával — a magyarázó szöveg semmilyen módon nem befolyásolt k.sz.-ek előtt szembeszökően másként viselkedett, mint az irodalmi szöveg. A különbségek meghatározóak voltak. Ha ekkor is sort kerítettünk volna újraértelmezésre, és feltételezzük, hogy asszimilációs hatás nyomán a nem irodalmi(nak észlelt) szövegre adott jelentések is módosultak volna, az arányviszonyok így is az irodalmi(nak észlelt) szöveg „javára” tolódtak volna. A döntő a jelentésdimenzió szerkezetének átalakulása: az irodalmi szöveg újraértelmezésében végül is jelentős mennyiségi különbség tűnik elő amiatt, hogy a nem irodalmi(nak észlelt) magyarázó szöveg eredendően kevésbé hív fel a személyes feldolgozásra és ezen belül a pszichológiai jelentésdimenziók odaítélésére.

A személyes jelentéstulajdonításnak az irodalmi megértésben játszott meghatározó szerepe, az értelmezést eltérően irányító kezdeti feladathelyzet ellenére, mindhárom csoportban egyértelmű. Ugyancsak egyértelmű jelét tapasztaltuk a kiemelt pszichológiai és viselkedési jelentésegységek ellentétes szerveződésének. A pszichológiai jelentések a személyes módot számottevőbben töltik meg, mint amekkora a többi demenzióhoz viszonyí-

tott, illetve az elbeszélésben ténylegesen elfoglalt arányuk, mert az elbeszélés szövegére, hőseire, a világra, az olvasásra, valamint az olvasó saját élményeire vonatkozó benyomásai, kommentárjai és értelmezései vonzzák a személyesen megfigyelt, illetve felfedezett állapot(változások), érzések, értékelések és kognitív aktusok rögzítését. Másik, általános oldalról viszont, a jelentések megalapozásához az elbeszélés referenseinek cselekedetei, mennyiségi, téri és idői jellegzetességei kitüntetett támpontok (akár más releváns jelentések elhanyagolása árán).

A csoportok közötti különbségek, legalábbis az egyik esetben, ezen a lényegi tendenciákon belül léptek fel. A „lazán irányított” csoportban a személyes jelentések túlsúlya egészében kisebb és az általános módban a viselkedési jelentések aránya feltűnően megnő, egyszersmind — az első vizsgálat végén — ennek a csoportnak tetszik a legkevésbé az elbeszélés.

Az alternatív értelmezési lehetőségeket részletesen felvázoló kérdés-csoportok mérlegelése tehát inkább elősegítette az involvált megértést, a személyes feldolgozást és ezen keresztül a tényleges *újraértelmezést*, mint az elbeszélés két fő szereplőjére vonatkozó egy-egy lakonikus kérdés. Minthogy az „alternatív nézőpontok” csoporttól eltérően a „lazán irányított” csoport kérdései nemcsak lényegesen kisebb számúak voltak, de semmiféle válaszmintát nem kínáltak, kézenfekvő a különbséget ennek tulajdonítani. De az elbeszélés általános és személyes jelentéseinek kifejtését szorgalmazó felszólítás szintén mentes volt az értelmező válaszminták sugalmazásától, mégsem tudtunk az „alternatív nézőpontok” és az „elbeszélés jelentése” csoportok újraértelmezései között markáns különbséget kimutatni. Így ebben a tekintetben be kell érünk annak megállapításával, hogy további vizsgálatok szükségesek annak tisztázásához, hogy milyen beavatkozások, feltételek miként idézik elő az újraértelmezés változásait.

A kézirat elfogadva: 1993. augusztus

IRODALOM

- ASPLUND, C. M., HALÁSZ, L., MARTON, F., 1991, Irodalmi szövegek felidézésének és megértésének különbségei, *Pszichológia*, 11, 4, 503—527.
- BEAUGRANDE, R., 1983, Surprised by syncretism: cognition and literary criticism exemplified by E. D. Hirsch, Stanley Fish, and J. Hillis Miller, *Poetics*, 12, 83—137.
- CAMUS, A., 1942, *Le mythe de Sisyphe*, Gallimard, Paris.

- HALÁSZ, L., 1983, Elbeszélés (illetve kivonata) feldolgozása újraolvasásának sorozatában, *Pszichológia*, 3, 359—384.
- HALÁSZ, L., 1993, Általános és személyes jelentés az irodalmi megértésben, *Pszichológia*, 13, 3, 403—419.
- INGARDEN, R., 1977, *Az irodalmi műalkotás*, Gondolat, Budapest.
- KREITLER, S. and KREITLER, 1968, Dimensions of meaning and their measurement, *Psychological Reports*, 23, 1307—1329.
- KREITLER, H. and KREITLER, S., 1976, *Cognitive Orientation and Behaviour*, Springer, New York.
- KREITLER, S. and KREITLER, H., 1990, *The Cognitive Foundations of Personality Traits*, Plenum, New York.
- MAYER, R. E., 1983, Can you repeat that? Qualitative effects of repetition and advance organizers on learning from science prose, *Journal of Educational Psychology*, 75, 40—49.
- MOLES, A. A., 1973, *Információelmélet és esztétikai élmény*, Gondolat, Budapest.

LÁSZLÓ HALÁSZ

REINTERPRETATION AND PERSONAL MEANING IN LITERARY UNDERSTANDING

In some sense, interpretive text processing is always self-analytical. A literary text exerts a significant influence on the reader's self because it often has multiple context cues and meanings. A literary text arouses more personal, but not general (lexical), meanings than does an expository-descriptive text, as we have verified. In our recent study the subjects (secondary school students) reinterpreted their earlier readings of a literary text (Franz Kafka: *Before the Law*), outlining the generally accepted and the personal meaning after a week again. The role of the personal meaning assignment was even more significant than earlier. The reorganization of the structure of meaning dimensions (contents of meaning) could be also registered — adapting Kreidler's and Kreidler's procedure.

Although each meaning dimension can appear in both general and personal mode, the weight of some affective and cognitive (intrapyschological) dimensions: state and possible changes in state, feelings and emotions, judgments and evaluations, cognitive qualities was increased in personal mode, again some other meaning dimensions (let us call them behaviouristic): action, quantity, temporal and local qualities

showed contradictory, that is decreasing tendency. Meaning becomes more contrasting in reinterpretation as a special way of assimilation process in which high emotional sensitivity is combined with significant cognitive activity. That is why one is inclined to attribute positive value to more personal information processing and see it as a sign of superiority over other sorts of text processing. But taking into consideration that personal approach has always a wide margin for arbitrary distortions, it is double-edged to declare that a literary text which is experienced as literary by the reader oneself is certainly more appropriate than any other text on the same topic to learn how to construct personal responses. Affective and cognitive variables of personal centered reading assist with text understanding insofar as the enrichment of the reader's identity occurs as an outcome of the cues in the text.

Mellékletek

1. melléklet

A törvény kapujában

A törvény kapujában áll egy őr. Ehhez az őrhez odamegy egy vidékről jött ember, és engedélyt kér, hogy beléphessen a kapun. Az őr azt mondja neki, hogy most nem engedélyezheti a belépést. Az ember töpreng, majd megkérdezi, hogy tehát akkor később léphet majd be? — Meglehet — mondja az őr —, most azonban nem.

Mint hogy azonban a törvény kapuja, mint mindig, nyitva áll, és az őr arrébb megy, az ember előre-hajol, hogy beleshessen a kapun. Amikor az őr ezt észreveszi, nevet és így szól: — Ha ennyire csábít, hát kísérelj meg és menj be tilalmam ellenére. De jegyezd meg: hatalmas vagyok. Pedig a legutolsó vagyok az őrök sorában. Teremről teremre őrök állnak, egyik hatalmasabb, mint a másik. Már a harmadik látványát én magam sem bírom elviselni.

Ilyen nehézségekre nem gondolt a vidékről jött ember, hiszen a törvénynek mindig, mindenki számára elérhetőnek kell lennie, gondolja, de ahogy most a bundás ört jobban szemügyre veszi, nagy, hegyes orrát, keskeny, fekete, tatár szakállát, úgy határoz, hogy inkább várakozik, amíg meg nem kapja a belépésre az engedélyt.

Az őr ad neki egy számolyt és megengedi, hogy oldalt, a kapu közelében leülhessen. Ott ül napokig, évekig. Többször is megpróbál bejutni, és zaklatja az ört kéréseivel. Az őr gyakran veti alá kisebb kihallgatásnak, kérdezteti a szülőföldjéről és sok minden másról, de ezek közömbös kérdések, amilyeneket a nagy urak tesznek fel, és végül mindig azt mondja neki, hogy még nem engedheti be.

Az ember, aki jól becsomagolt az útra, mindent felhasznál, legyen az bármennyire értékes is, hogy megvesztegesse az ört. Az úgyszólván mindent elfogad tőle, de közben így beszél: — Csak azért fogadom el, hogy ne hidd, bármit is elmulasztottál.

Az ember hosszú éveken át szinte szakadatlanul csak az ört figyeli. Megfeledkezik a többi őrrel, és úgy véli, bebocsátatásának egyetlen akadálya ez az első. Átkozza a szerencsétlen véletlent, az első esztendőben gátlástalanul, hangosan, később ahogy öregszik, már csak úgy magában dörögve. Gyermeteggé válik, és mivel az őr évekig tartó tanulmányozása közben annak prémgallérijában még a bolhákat is felfedezte, még a bolhákat is megkéri, segítsenek neki, és tértésék jobb belátásra az ört.

Végezetül látása meggyengül, nem tudja, valóban sötétedik-e körülötte, vagy csak a szeme csalja meg. Most ugyan észrevesz a sötétségben valami fényt, mely kiolthatatlanul árad a törvény kapujából. Már nem él soká. Halála előtt az egész itt töltött idő minden tapasztalata azzá az egyetlen kérdéssé sűrűsödik össze a fejében, amelyet eddig még nem tett fel az őrnek. Magához inti őt, mert merevülő teste már nem tud felemelkedni. Az őrnek mélyen le kell hozzá hajolnia, mert a kettejük magasságának különbsége ugyancsak az ember rovására változott meg. — Most még mit akarsz megtudni? — kérdi az őr. — Telhetetlen vagy.

— De hát mindenki a törvény felé igyekszik — mondja az ember —, hogyan lehetséges, hogy ennyi év alatt rajtam kívül senki sem kért bebocsáttatást? — Az őr látja, hogy az ember már a végét járja, s hogy hallását elmúlóban még utolérje, ráordít: — Itt rajtad kívül senki be nem léphetett volna. Ez a bejáratot csak a te számodra jelölték ki. Most megyek és bezárom.

Gáli József fordítása

2. melléklet

Hogy az olvasottak lehetséges jelentéseiről töprengését elősegítsük, megismertetjük azokkal a megfigyelésekkel, amelyeket — jórészt kérdések formájában — a pszichológiai kísérlet tervezői fogalmaztak meg. A törvény kapujában többszöri olvasását követően.

Az egyik kérdés, amit az olvasó feltehet magának, hogy mi is a „törvény”. A legkézenfekvőbb arra gondolni, hogy a „törvény” valami nagytekintélyű hatalmat, valami elnyomó intézményt, például a társadalmat, a bürokráciát vagy valami ördögi erőt képvisel. Gondolt valami ilyenfélére? Még ha nem tette is, el tudja képzelni, hogy ez az, amit a „törvény” szimbolizál? Ebben az esetben a vidéki ember egy kisember, aki az átlagembert képviseli? Valójában semmi esélye, hogy elérje, amit akar? A hatalom olyan erős, hogy nem is számít, hogy ő mit csinál? Vagy a sorsa a saját kezében van? Az ő hibája, hogy nem próbálja meg kiszabadítani magát ebből a helyzetből, hogy nem küzd ellene, hogy hagyja az éveket tétlenül elmúlni?

Várjuk válaszát, amelynek kialakítása során tetszése szerint újra elolvashatja az elbeszélést.

Képviselhet a „törvény” valami mást, mint egy hatalmas elnyomó erőt? El tudja képzelni, hogy valami olyant képvisel, amire az ember (vagy mi magunk) vágyunk — igazságot, boldogságot, tudást vagy egyszerűen az élet értelmét? Ebben az esetben, az ember miért nem megy be? Mert, bármit képviseljen is a „törvény”, az elérhetetlen? Igazság, bölcsesség, boldogság elérhetetlenek, bármit tegyünk is? Vagy mégis a vidéki ember hibája, hogy nem lép fel elég erőteljesen, nem küzd, nem meri vállalni a kockázatokat? Talán egyszerűen úgy kell értenünk a történetet, mint ami egy emberről szól, aki nem mehet be a kapun, mert a törvény vagy az őr nem hagyja; vagy éppen fordítva — az ember nem mehet be a kapun, mert nem küzd eléggé, mert nem meri vállalni a kockázatot és ehelyett megadja magát sivár sorsának? Mit gondol?

Várjuk válaszát.

Olvashatná a szöveget egy teljesen más nézőpontból — mit képvisel az ember? Ki az őr? Mit jelent, hogy a törvény kapuja mindig nyitva van? Mi az a fény, amely kiolthatatlanul árad a törvény kapujából? Mit jelenthet, amit az őr mond az embernek, hogy a bejáratot az ő számára jelölték ki? Végül is, hogyan értelmezi az egész történetet? Gondolja, hogy lehetséges harmonikus megértéshez eljutni?

Várjuk válaszát.

3. melléklet

Mit gondol, miért nem jutott el az ember a törvényhez? Minél több elgondolása van, annál jobb. Válasza kialakítása során tetszése szerint újraolvashatja az elbeszélést.

Mit gondol, mit jelent az elbeszélésben a törvény? Minél több elgondolása van, annál jobb.

4. melléklet

Az a feladata, hogy közölje az elbeszélés jelentését. Képzeld el valakit (bárkit választhat, akit akar), aki nincs tisztában a szöveg jelentésével, de érti a nyelvet. Kérjük, közölje ezzel a személlyel az elbeszélés általánosan elfogadható jelentését (amit általában jelent) és személyes jelentését (amit Önnek

jelent). Kérjük, ne írjon pusztán asszociációkat, hanem próbálja kifejezni a jelentéseket, mind az általánosakat, mind a személyeseket. Válasza kialakítása során tetszése szerint újraolvashatja az elbeszélést.

5. melléklet

Kérjük, osztályozza, jó vagy rossz elbeszélésnek tartja-e A törvény kapujában-t.

Egyáltalán nem jó   1   2   3   4   5   Nagyon jó

(karikázza be a megfelelő számot)

Szeretnénk, ha indokait is megismerhetnénk

6 melléklet

Bizonyára emlékszik, hogy kérésünkre nemrég egy elbeszélést olvasott. Hogyan látja most a jelentését? Képzelsen el valakit (bárkit választhat, akit akar), aki nincs tisztában a szöveg jelentésével, de érti a nyelvet. Kérjük, közölje ezzel a személlyel az elbeszélés általánosan elfogadható jelentését (amit általában jelent) és személyes jelentését (amit Önnek jelent). Kérjük, ne írjon pusztán asszociációkat, hanem próbálja kifejezni a jelentéseket, mind az általánosakat, mind a személyeseket.

7. melléklet

A szöveg maga

áll = cselekvés
 kapujában = helyi minőségek
 törvény(é) = birtoklás és hozzátartozás
 töpreng = kognitív minőségek
 most = idői minőségek
 nyitva van = állapot
 beleshessen = érzékleti minőségek
 legutolsó = mennyiség és szám
 mondja = kommunikatív minőségek

+ Mivel a szövegben a „Mond”, „kérdez” kommunikatív beszédaktusok számos változata fordul elő, ezt a kategóriát is megkülönböztettük.

Az egységek három referensre vonatkoznak: vidéki ember, ór és törvény.

Válaszok a szövegre

elmegy = cselekvés
 törvény kapujához = helyi minőségek
 be akar jutni = cselekvés
 nem engedi = cselekvés
 a kapu előtt = helyi minőségek
 mindig = idői minőségek
 mondják = kommunikatív minőségek
 várnia kell = állapot
 ül = cselekvés
 hosszú évekig = idői minőségek
 megöregszik = állapot
 látása = érzékleti minőségek
 megromlik = állapot

általános mód

megérteni = kognitív minőségek
 nehéz = ítéletek és értékelések
 nekem = alkalmazási tartomány
 többször = mennyiség és szám
 koncentrálni = állapot
 megoldást találni = kognitív minőségek
 gonosz = ítéletek és értékelések
 értelmeztem = kognitív minőségek
 igazságos = ítéletek és értékelések
 boldogság = érzések és érzelmek
 világból = helyi minőségek
 valódi = állapot
 jött = cselekvés
 vágyik = érzések és érzelmek
 tudom = kognitív minőségek
 ellentmondasz = kommunikatív minőségek

személyes mód

Noha az elbeszélés szereplői közvetlen személyességükben (énes formában) csak elvtve szólnak meg (a történetet egy „mindentudó” elbeszélő jegyzi le), a történet példázó-illusztratív és metaforikus-szimbolikus viszonytípusokból szerveződő személyes módban van elbeszélve. Ugyanakkor az elbeszélő irodalomnak ez nem feltétlen jellemzője: az alkotások lexikális-konvencionális jelentéseket is közölhetnek. A k.sz.-ek válaszáinak kategorizálásában értelemszerűen úgy kell eljárunk, hogy ilyen vagy olyanfajta szövegek iránt ne legyünk elfogultak. Éppen ezért, amennyiben a k.sz.-ek válasza megegyeznek adott szöveg meghatározott részével, lényegében tehát azt ismételjük meg, azaz „csak” a bemenő információ alapján, az író által megadott jelentéseket közöljük, általános módhoz soroljuk — függetlenül attól, hogy a szövegben magában milyen módban szerepelnek. A válaszokat kizárólag akkor tekintjük személyes módhoz tartozóknak, amikor az egységek valami többletet, szubjektív benyomást, véleményt vagy értelmezést tartalmaznak, amely nem található meg a szövegben és nem is következik abból egyértelműen.